

Hodnotenie kvality šlabikárov učiteľmi

Zuzana Juščáková
Štátny pedagogický ústav, Bratislava

Anotácia: Hodnotenie kvality učebníc učiteľmi nadväzuje na prieskum spokojnosti učiteľov s učebnicami so schvaľovacou doložkou MŠVVaŠ SR organizovaným sporadicky Štátnym pedagogickým ústavom. Za cieľ si kladie zistiť mieru spokojnosti učiteľov s aktuálne používanými učebnicami, priniesť spätnú väzbu autorom a vydavateľstvám, vziať učiteľov do zamyslenia sa nad kvalitou učebníc a upozorniť ministerstvo školstva na potrebu kvalitných didaktických pomôcok zdola, hlasom učiteľov. Do výskumnej sondy kvality šlabikárov sa zapojilo 343 škôl vybraných reprezentatívne podľa aktuálne používaných šlabikárov v školskom roku 2018/2019, regiónov a zriaďovateľov. Nástrojom zisťovania bol elektronický hodnotiaci formulár. Ukázalo sa, že so všetkými tromi hodnotenými šlabikármi sú učitelia prevažne spokojní, avšak s rôznou mierou spokojnosti. Získané informácie tak môžu otvoriť dialóg medzi jednotlivými aktérmi učebnicovej politiky.

Kľúčové slová: didaktické pomôcky, kvalita učebníc, funkcie učebnice, kvantitatívny výskum.

The evaluation of textbook quality by teachers. The evaluation of textbook quality by teachers is a follow-up to a survey of teachers' satisfaction with textbooks with a certification of the Ministry of Education of the Slovak Republic organized sporadically by the State Pedagogical Institute. Its aim is to find out the level of satisfaction of teachers with current textbooks, to bring feedback to authors and publishers, to draw teachers to reflect on the quality of textbooks and to draw the attention of the Ministry of Education about the quality didactic tools. The survey of the quality of the text books involved 343 schools selected by the currently used text books in the school year 2018/2019, by regions and founders. The survey tool was an electronic evaluation form. It has been shown that teachers are mostly satisfied with all three evaluated textbooks, but with varying degrees of satisfaction. The information gathered can thus open a dialogue between the various actors in the textbook policy.

Key words: didactic tools, quality of textbook, function of textbook, quantitative research.

Tvorbu nových učebníc vyvoláva predovšetkým pokrok vo vedeckom poznaní, spoločensko-politická zmena, reforma obsahu vzdelávania a nové didaktické nároky.

Od novembra 1989 sme svedkami viac alebo menej úspešného zavádzania nových učebníc pre základné a stredné školy. So školskou reformou kurikula v roku 2008 vystal problém nedostatku učebníc vyhovujúcich Štátnemu vzdelávaciemu programu, následne problém ich kvality. Ani v súčasnosti

nemôžeme konštatovať spokojnosť s dostatkom kvalitných učebníc, i keď trend v dostupnosti od roku 2008 sa zatiaľ javí priaznivý. Podľa skríningu vydavateľstva Didaktis v roku 2011 až 76,6 % učiteľov základných škôl a 84,2 % učiteľov stredných škôl bolo nespokojných so súčasnými učebnicami. Nedostatok alebo nevhodnosť didaktických pomôcok v štúdiu TALIS 2018 kritizovali učitelia zastupujúci 44,6 % žiakov oproti 82 % z TALIS 2013, resp. 9,3 % riaditeľov z TALIS 2018 oproti 26,2 % riaditeľov z TALIS 2013. Porovnanie týchto výsledkov s prieskumom Štátnej školskej inšpekcie 2014-2015 a prieskumom ŠPÚ 2015 je problematické pre nejasné vymedzenie konštruktu prieskumov a reprezentatívnosť štatistických výberov, ale ak by sme mali k dispozícii exaktnejšie hodnotenia učebníc učiteľmi, nepriaznivé výsledky môžeme považovať za ďalší dôvod tvorby nových učebníc.

Vzhľadom k postaveniu učebnice v našej edukačnej praxi prekvapuje súčasný nízky záujem slovenskej pedagogickej vedy o teóriu tvorby učebnice a teóriu hodnotenia kvality učebníc. Neexistuje pracovisko, ktoré by sa zaoberalo výskumom učebníc porovnateľne so zahraničím¹. Dôsledkom toho je skutočnosť, že exaktne vykonávaná evaluácia učebníc nemá na Slovensku systematický charakter. To má dopad na recenzné konanie pri schvaľovaní učebnice, na absenciu bezpečného ukazovateľa pre učiteľov pri výbere učebnice a nedostatočný odborný rámec obsahu a formy učebnice pre autorov.

Štátny pedagogický ústav (ŠPÚ) založil v roku 2001 projekt 'Učebnicová politika' detailnou analýzou všetkých aspektov tvorby a uplatnenia didaktických prostriedkov. Projekt sa zamerá najmä na prípravu nového systému vydávania učebníc, aktualizáciou sady kritérií a spôsobu hodnotenia vo všetkých fázach jej tvorby:

- pri posudzovaní ukážok rukopisov v konkurze,
- pri schvaľovaní a vydávaní hotových rukopisov,
- pri hodnotení používaných učebníc v školách.

Projekt Hodnotenie kvality učebníc učiteľmi (HKUU) nadväzuje naň

- prebratím teoretických východísk použitia funkcií učebnice ako kritérií hodnotenia,
- využitím participatívnosti učiteľov pri hodnotení používaných učebníc.

Naša výskumná sonda sa zameria na psychodidaktický prístup, ktorý kladie dôraz na transformáciu, artikuláciu, reprezentáciu obsahu učiva, zaoberá sa štýlmi práce s učebnicami na vyučovaní, domácej príprave a porozumeniu učiva. Význam hodnotenia učebníc v našom prípade je redakčno –

¹ Slovensko nie je členom IARTEM – International Association for Research on Textbooks and Educational Media; nemá akademické pracovisko ekvivalentné s napr. Institut výzkumu školního vzdělávání/Centrum pedagogického výzkumu Pedagogické fakulty MU (Brno), kde vznikla Skupina pre výskum učebníc (Maňák, J., Knecht, P., Janík, T., Klapko, D., a ďalší).

administratívny². Predpokladáme, že kurikulárny prístup využilo recenzné konanie vydavateľov.

Cieľom projektu HKUU je nastaviť pomocné procesy zlepšovania kvality učebníc a efektívnejšieho používania učebníc v edukačnej realite. Vychádzame pri tom z myšlienky (Klapko, D., s.45), že vzájomná spolupráca výskumníkov, autorov a používateľov učebníc môže byť platformou konštruktívnej evaluácie didaktických prostriedkov.

Funkcie učebnice

Za kvalitnú učebnicu v zhode s projektom 'Učebnicová politika' budeme považovať ucelené knižné (tlačené a zviazané) dielo, v ktorom explanačná časť je v rovnováhe s doplnujúcim obsahom aktivizujúcim učiaceho sa a prehlbujúcim pochopenie nových informácií a vzťahov. Kvalitná učebnica má všetkými komponentmi vytvárať optimálny priestor v zakladaní a rozvíjaní vedomostí, zručností a postojov učiaceho sa v súlade s individuálnym rozvojom osobnosti žiaka a aktuálnymi požiadavkami spoločnosti vtelenými do Štátneho vzdelávacieho programu (ŠVP). Učebnice majú obsahovať najnovšie poznatky vednej disciplíny, ktorú daný vyučovací predmet reprezentuje a najnovšie poznatky pedagogiky, psychológie a didaktiky daného vyučovacieho predmetu.

Kvalita učebnice je v tomto zmysle viacrozmerý konštrukt, keď za aspekty kvality budeme brať do úvahy

- obsah učebnice ako nositeľ a pokrokov vedy,
- účel v osobe používateľa učebnice a zameranosť obsahu a formy na používateľa,
- pohľad štandardizácie, keďže učebnica je v našich podmienkach nástrojom určovania štandardu vzdelávacej praxe.

Výskumy a spoločenské poznanie ukázali, že učebnice sú pre učiteľov hlavným zdrojom plánovania vyučovania (Průcha, 1998, s. 111; Turek, 2014, s.323; štúdia TIMSS). Očakávajú, že učebnica bude pre nich orientačným zdrojom a spoľahlivou oporou v naplnení ŠVP. Učitelia sú spravidla tí, ktorí vyberajú vhodnú učebnicu pre seba a svojich žiakov, preto by sa mali dobre orientovať v existujúcej ponuke didaktických prostriedkov a dobre poznať nielen všetky ich prednosti, ale aj obmedzenia.

Učebnica, historicky, je primárne tvorená pre učiacich sa. V súvislosti s kritikou, že učebnica nemá nahrádzať učiteľovu prípravu na vyučovanie a formou metodickéj príručky vnucovať formy a metódy prezentácie učiva (Staudková, J., 2007, s.50-51) konštatujeme, že učebnica má slúžiť predovšetkým žiakovi a teda vyhovovať mu ako zdroj poznatkov a ako

² To znamená, že hodnotenia majú mať charakter expertných posudkov a ich výsledky sa využívajú pre zlepšenie kvality rukopisov alebo pre modifikáciu existujúcich učebníc pred ich novým vydaním.

sprievodca jeho učením sa. Napriek tomu dôležitosť učebnice najmä pre začínajúcich alebo neodborne vyučujúcich učiteľov v príprave na vyučovanie a riadenie vyučovania budeme v našej výskumnej sonde akceptovať.

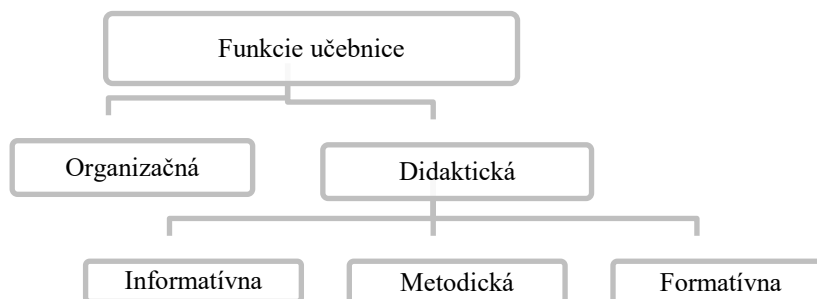
Nie menej významným z menovaných aspektov je súlad učebnice so ŠVP, ktorý by mal obsahovať aktuálne ciele a normy vzdelávania v duchu učebných osnov a štandardov Európskej únie (Maňák, 2007, s. 24; Průcha, 1998, s.14). Takže kvalitná učebnica svojim obsahom a rozsahom pre konkrétny predmet, stupeň a ročník rešpektuje ŠVP. V pedagogickej praxi je prvkom garancie jednotnosti vo výchovno-vzdelávacom systéme štátu.

Teória tvorby a evaluácie učebníc interpretuje vymenované požiadavky definovaním funkcií učebníc a ich operacionalizáciou. Existuje niekoľko rôznych klasifikácií funkcií učebnice. Vetvia sa do niekoľkých skupín v závislosti od východiskovej filozofie a používateľov učebnice. Jednou z podrobne rozpracovaných je klasifikácia vychádzajúca zo D. D. Zujeva (1986), podľa ktorého má učebnica splňať informačnú, transformačnú, systémovú sebvzdelávaciu, integrujúcu, koordinujúcu, rozvíjajúcu a výchovnú funkciu, tiež funkciu upevnenia učiva a sebakontroly. K vymenovaným pripájajú Turek (2014, s. 324), Mikk (2000, s. 17) a ďalší motivačnú funkciu učebnice.

V zhode s teóriou hodnotenia kvality učebníc (Hrehovčík, T., 1989) tvrdíme, že „učebnica per se neexistuje, existuje len konkrétna učebnica s konkrétnym cieľovým programom v špecifických podmienkach“. Je zrejmé, že jednotlivé funkcie učebnice sa budú v rôznych typoch konkrétnych učebníc realizovať rôznym spôsobom a rôznej intenzite, napríklad informačná funkcia šlabikára má inú náplň a váhu ako informačná funkcia učebnice dejepisu pre 9. ročník základnej školy.

Koncept funkcií učebnice má praktický dosah na hodnotenie kvality učebnice. V našej výskumnej sonde sme funkcie učebnice transformovali do hodnotiacich kritérií.

Na zisťovanie kvality učebnice učiteľmi preto nemôžeme použiť napr. všeobecný dotazník, ktorým by sme sa dopytovali na učebnice rôznych vyučovacích predmetov, niekedy aj ročníkov. Avšak sústava funkcií učebnice v HKUU bude stálym východiskom pre rôzne učebnice. Štruktúru funkcií učebníc (Obr. 1) a ich špecifikáciu sme preto mierne modifikovali.

Obr. 1 Funkcie učebnice

Prvky organizačnej funkcie učebnice orientujú užívateľa v spôsoboch využívania učebnice. Pre prváka má šlabikár významné propedeutické postavenie v tom, že učí žiaka narábať samostatne s učebnicou. Preto organizačná funkcia šlabikára spočíva v ustálenosti poradia textov, úloh a cvičení, ktoré sú prehľadne rozčlenené. Šlabikár má mať systém, ktorý pomáha orientovať sa v motivačnej, expozičnej, fixačnej a diagnostickej fáze vyučovania. Súčasne sú splnené ergonomické predpoklady primeranosti formátu textu a formátu učebnice tak, aby zvolená veľkosť písma, typ a druh písma boli primerané významu textov a spôsobilostiam žiakov. Formát učebnice má byť pohodlný pre umiestnenie v taške, aj na pracovnom stole žiaka po roztvorení. Dvojstrany majú vyhovovať organizácii vyučovania. Obsah dvojstrán má byť optimálny pre dobrú orientáciu žiaka v ponúknutých činnostiach a riadení vyučovania učiteľom.

„Pod didaktickou funkciou školskej učebnice rozumieme tie jej vlastnosti, ktoré sa sformovali vzhľadom na cieľ, ktorý učebnica plní ako nositeľka obsahu vzdelávania a základný školský knižný učebný prostriedok, a ktoré najplnšie zodpovedajú funkčnému určeniu učebnice pri realizácii obsahu vzdelávania v podmienkach rozvíjajúceho a výchovného vyučovania” (Zujev, 1986, s. 66). Didaktická funkcia učebnice tkvie v takom spracovaní učebného materiálu, aby učitelia mali učivo prezentované obsahovo primerane, keďže ho majú zvládnuť za presne vymedzený čas. Tlmočenie obsahu vzdelávania má byť zrozumiteľné, pútavé a veku primerané, keďže je učebnica určená pre presnú vekovú kategóriu. Ďalšími požiadavkami plnenia didaktickej funkcie učebnice, zvlášť šlabikára, sú prehľadnosť a logické následnosti, prítomnosť aktivizujúcich prvkov, harmonizácia rôzne disponovaných žiakov s rôznym rodinným a sociálnym pozadím na približne rovnakú úroveň pripravenosti na ďalšie kolektívne formy vzdelávania.

Informačná funkcia v prípade šlabikára je zameraná na osvojenie si čítania ako prenosu významu napísanej hlásky, slova a vety do hovorenej podoby a spájanie napísaného písmena slova a vety s predstavou tvaru, veci, udalosti

a pojmu, ako aj rozširovanie si obzoru poznania o nové výrazy, udalosti a pojmy.

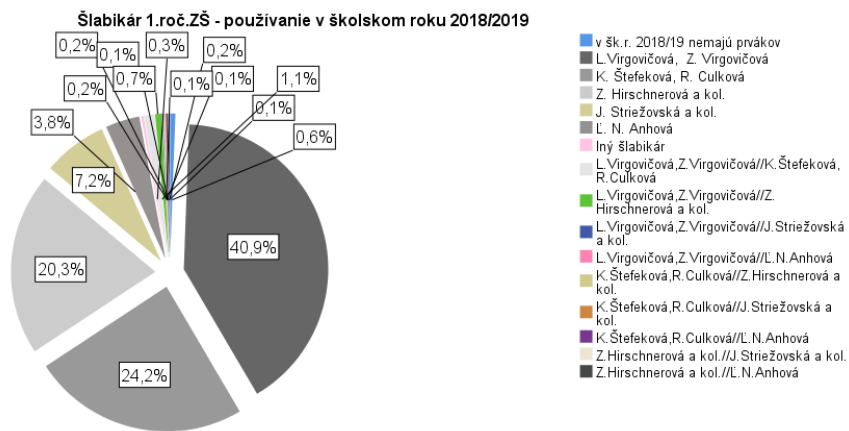
Metodickú funkciu šlabikár plní dostatočne dobre, ak všetci žiaci počas prvého ročníka zvládnu napísať a prečítať jednoduché slová, čiže vzdeláva žiakov optimálnou metódou učenia sa čítať a písať. Od šlabikára očakávame, že si žiaci osvoja čítanie a písanie tak, že bude pre nich prirodzenou myšlienkovou činnosťou, resp. bude možné v ďalších ročníkoch ZŠ rozvíjať čitateľskú zručnosť efektívne, bez bariér, a stane sa prostriedkom ďalšieho intelektového rozvoja žiaka. K tomu je potrebné, aby žiak písomné informácie o písmenách, šlabikách, slovách a vetách dostal v metodicky správnom poradí a množstve, aby súviseli s úrovňou jeho momentálneho poznania, aby šlabikár upriamoval svojim systémom činnosť žiakov ustáleným spôsobom a nerozptyľoval ho postrannými vplyvmi.

Naplnená formatívna funkcia šlabikára má podstatu v poznaní prváka, že sa vie naučiť aj niečo sám, v rozvíjaní trpezlivosti a sebahodnotenia. Ďalším aspektom formatívnej funkcie šlabikára je výber textov s výchovným obsahom, aby popri prebratíu a utvrdeníu učiva bol žiak vedený k pozitívnym spoločenským hodnotám ako dobrý vzťah k rodine, prírode, najbližšiemu aj širšiemu okoliu, pestovaním lásky, slušnosti, zodpovednosti, tolerancii a podobne.

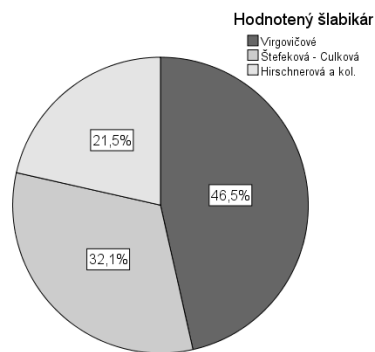
Metodológia sondy

Operacionalizácia funkcií pre konkrétnu učebnicu v našej výskumnej sonde generovala znenie položiek hodnotiaceho formulára – indikátorov kvality učebnice. Projekt HKUU si predsavzal prihovárať sa učiteľom zrozumiteľne, neodradiť ich abstraktnými teoretickými formuláciami, naopak, vzbudiť ich záujem o hodnotenie. Súčasne sme chceli maximalizovať porozumenie významu položiek, aby sme získali čo možno najviac validné dáta. Preto položky hodnotiaceho formulára mali byť jednoznačné, v reči učiteľov konkrétne.

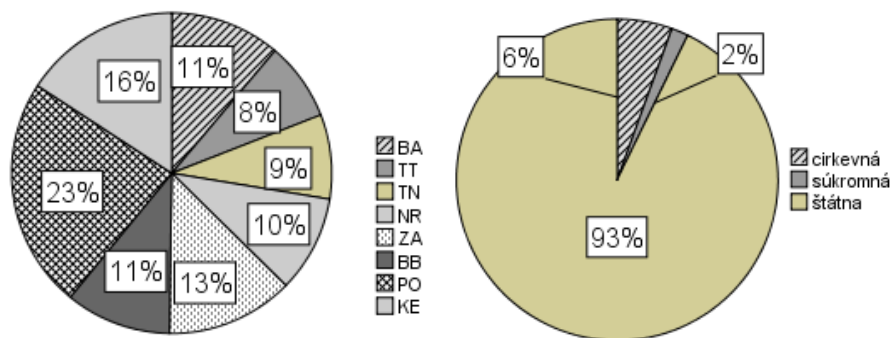
Hromadný zber postojov je pre odberateľov projektu HKUU tým najžiadanejším, preto sme názory učiteľov zisťovali elektronickou administráciou hodnotiaceho formulára. O spoluprácu sme požiadali 467 základných škôl. Výber bol kombináciou náhodného aj selektívneho výberu z 1 563 základných škôl s vyučovacím jazykom slovenským, ktoré vyučovali v danom období podľa hodnotených šlabikárov (Obr. 2). Do štatistického výberu sa dostalo 652 učiteliek a učiteľov z 343 škôl sledujúc reprezentatívnosť výberu škôl podľa kraja, zriaďovateľa a autorského kolektívu šlabikára.

Obr. 2 Všetky základné školy s VJS v rozdelení podľa používaného šlabikára v školskom roku 2018/2019

Obr. 3 Skladba hodnotiteľov šlabikárov v HKUU podľa autorských kolektívov hodnoteného šlabikára

Obr. 4 Skladba hodnotiteľov šlabikárov v HKUU podľa kraja a zriaďovateľa

V záujme vylúčenia filtra dobrovoľnosti sme k spolupráci vyzvali všetky učiteľky a učiteľov oslovenej školy, ktorí v školskom roku 2018/2019 vyučovali podľa hodnotenej učebnice. Ťažiskom výberu boli plne organizované mestské školy s počtom žiakov väčším ako 200. Podiel žien bol 98%. Najzastúpenejšou bola veková kategória 41 až 45 rokov (22%), najmenej početná 60 rokov a viac (6%). Bez požadovanej aprobácie boli 2% hodnotiteľov. Začínajúci učitelia tvorili 2% výberu, najviac – 41% učiteľov – je po 1. atestácii. Prvý rok podľa hodnoteného šlabikára učilo 35% hodnotiteľov, druhý rok 16%, tri a viac rokov učí podľa hodnoteného šlabikára 49% hodnotiteľov. Až 62% hodnotiteľov pracuje podľa hodnoteného šlabikára viac rokov ako v minulosti podľa iných šlabikárov. Neanonymne hodnotiť sa rozhodlo 43% hodnotiteľov, ktorí uviedli meno alebo aj e-mail. V konečnom vyhodnotení možno konštatovať 73% účasť škôl voči počtu oslovených škôl.

Hlavným výskumným nástrojom bol dotazník – elektronický hodnotiaci formulár³ - obsahujúci 35 meritórnych uzavretých položiek s 24 možnosťami komentárov a poznámok a 4 ďalšie meritórne otvorené položky. Administrácia elektronického hodnotiaceho formulára prebiehala od mája do júla 2019.

Učitelia sa v roli hodnotiteľov vyjadrovali k pozitívne formulovaným výrokom. Určovali mieru súhlasu s daným výrokom voľbou na štvorstupňovej likertovej škále od „rozhodne súhlasím“ po „rozhodne nesúhlasím“. Pre prípad, že hodnotiteľ nevedel posúdiť pravdivosť predloženého výroku, ponúknutá bola piata možnosť „neviem“. Dosiahli sme 91 až 100% zodpovedanosť položiek. O vysokej validite dát svedčia priaznivé výsledky konzistentnosti dotazníka, priaznivé medzipoložkové korelácie (od 0,336 po 0,674), veľmi priaznivé

³ <https://forms.gle/736JAMP4dfV6MUck8>

výsledky reliability ($Cra = 0,937$), priaznivé hodnotenie obsahovej validity metódou hlavných komponentov a faktorových analýz (Tab. 1 a 2).

Tabuľka 1 Výsledky analýzy hlavných komponentov v rotácii Oblimin výberom Listwise, $KMO = 0,941$, $TVE = 53,3\%$

Znenie položky hodnotiaceho formulára	F1	F2	F3	F4
Šlabikár vhodne prezentuje všetky tvary nového písmena.	,708	-,159	,002	,164
Pomocou ponúknutých obrázkov sa žiaci učia vyvodzovať novú hlásku na začiatku, vo vnútri aj na konci slova.	,701	,102	-,008	-,005
Pojem slabika je v šlabikári vhodne zavedený.	,671	-,008	-,018	-,078
Pojem písmeno je v šlabikári vhodne zavedený.	,584	-,185	-,018	-,109
Šlabikár poskytuje v prípravnom období dostatok podnetov na rozprávanie podľa obrázka.	,549	,039	,071	-,213
Pojem veta je v šlabikári vhodne zavedený.	,546	-,084	,019	-,091
Šlabikár ponúka úlohy rôznorodej náročnosti.	,512	-,250	,043	-,067
Obrázky a slová v šlabikári rozširujú základ poznania žiaka.	,504	,184	,124	-,196
Šlabikár dostatočne overuje schopnosť žiakov rozlišovať tvary.	,483	-,251	,077	-,113
Príkladov na spájanie slabík do slov je dostatočné množstvo.	,457	-,377	,110	-,002
Žiadne zobrazenia písmen nepovažujem za samoúčelné.	,429	,125	,175	-,182
Šlabikár vytvára príležitosti, ktoré sú vhodné aj na samostatnú činnosť žiaka.	,399	-,217	-,040	-,243
Šlabikár pripravuje žiaka na chápanie gramatických javov.	,374	-,111	,174	-,171
Šlabikár plne pokrýva výkonový štandard SJL podľa ŠVP.	,340	-,095	,189	-,215
Šlabikár obsahuje spätnoväzbové prvky.	-,077	-,710	-,057	-,294
Šlabikár je dostatočným prostriedkom na upevnenie poznatkov a schopností.	,185	-,651	,055	-,015
Po prebratí nového učiva je v šlabikári dostatok cvičení na zopakovanie.	,315	-,593	,095	,017
Témy a úlohy v šlabikári nadväzujú na učivo iných predmetov.	,049	-,517	,397	,011
Šlabikár vhodne prezentuje základy spoločenského správania.	,009	-,342	,325	-,032
'Chlapčenský svet' má v šlabikári rovnaké zastúpenie ako 'dievčenský'.	-,088	,026	,861	-,013
Mestské prostredie je prezentované v rovnakom rozsahu ako vidiecke.	,029	-,096	,835	,150
Ponúknuté texty alebo ilustrácie v šlabikári nepropagujú nežiaduce javy.	,185	,252	,347	-,309
Ponúkané informácie sú obsahovo a formálne veku primerané.	-,104	-,029	,104	-,795
Príbeh, dej, oznam v texte žiaci chápu.	-,005	,048	,095	-,730
Nácvik komunikácie v prípravnom období môže zvládnuť každý žiak.	,093	,022	-,096	-,671
Všetci žiaci sa v šlabikári pohotovo orientujú.	,130	-,046	-,086	-,615
Texty v šlabikári priťahujú pozornosť žiakov svojim príbehom.	,025	-,286	,061	-,579
Priestor na zvukové rozlišovanie hlások v slove je pre všetkých žiakov postačujúci.	,117	-,195	-,074	-,550
Ilustrácie pomáhajú žiakovi v učení sa.	,253	-,001	,137	-,399

Výsledky analýzy hlavných komponentov, kde

F1: Informačná funkcia,

F2 a F3: Formatívna funkcia sebavzdelávania a spoločenskej korektnosti,

F4: Metodická funkcia,
zároveň overili kvalitu dotazníka v prijateľnom súlade s teoretickými východiskami členenia funkcií učebnice pri konštrukcii hodnotiaceho formulára ako kritériami hodnotenia kvality učebníc (Obr. 1).

Uvedená analýza hlavných komponentov (PCA) neextrahovala položky týkajúce sa organizačnej funkcie do jedného komponentu, položky 31 a 33 neboli do PCA Oblimin zahrnuté. Iná faktorová analýza (MLA, Varimax) organizačnú funkciu extrahovala (Tab. 2).

Tabuľka 2 Položky zamerané na organizačnú funkciu šlabikárov

Znenie položky hodnotiaceho formulára

Všetci žiaci sa v šlabikári pohodovo orientujú. Jednotlivé úlohy a texty na strane sú ľahko odlišiteľné, strana je prehľadná. V orientácii pomáhajú deliace čiary, podfarbenia, záložky, piktogramy úloh (čítaj, piš, priraď...) Učiteľovi pomáhajú riadiť činnosť triedy a žiakovi rýchlo sa zorientovať.

Ilustrácie pomáhajú žiakovi v učení sa. Ilustrácia žiakov neodvádza od zamýšľanej úlohy, ako napríklad fonetickej úlohy, alebo doplnenie slova v obrázkovom texte a podobne, naopak – vhodne motivuje a usmerňuje.

Šlabikár vytvára príležitosti, ktoré sú vhodné aj na samostatnú činnosť žiaka, čím podporuje organizáciu vyučovania, ktorá umožňuje učiteľovi venovať sa krátkodobu žiakom s iným učebným tempom.

Je podľa Vás zvolený druh písma (normal, bold, kurzíva) v súlade s významom textu a primeraný spôsobilostiam žiaka?

Je podľa Vás zvolený typ písma (Times New Roman, Arial, a pod.) v súlade s významom textu a primeraný spôsobilostiam žiaka?

Je podľa Vás zvolený veľkosť písma v súlade s významom textu a primeraná spôsobilostiam žiaka?

Formát učebnice je pre žiaka dostatočne komfortný.

Veľkosť učebnice je pohodlná pre umiestnenie v taške, aj na pracovnom stole žiaka po roztvorení. Dvojstrany vyhovujú organizácii vyučovania. Obsah dvojstrán nie je prehustený, žiak sa v nich dobre orientuje.

Vzhľadom na nízke percento celkovej objasnenosti variability dát faktorovými analýzami a PCA (53 až 65 %) a postavenie položiek zisťujúcich organizačné funkcie šlabikárov boli analýzy latentných premenných doplnené ďalšími analýzami hrubého skóre.

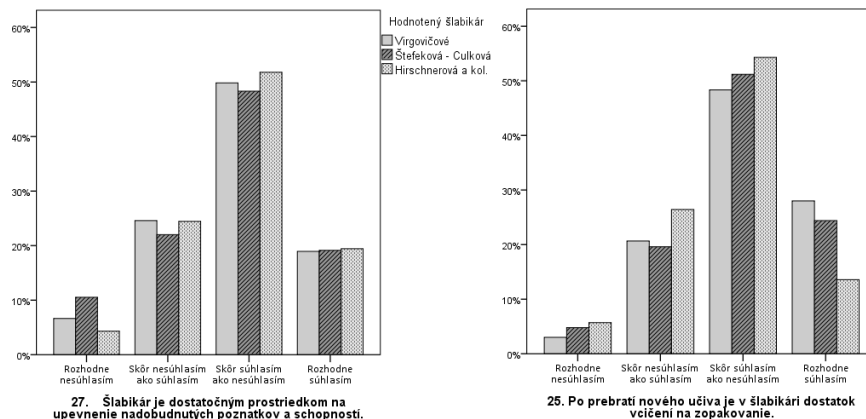
Výsledky

V štatistickom spracovaní dát bolo použité skórovanie volieb od „úplne súhlasím“ = 2, „skôr súhlasím, ako nesúhlasím“ = 1, „skôr nesúhlasím, ako súhlasím“ = - 1 po „úplne nesúhlasím“ = -2.

Tabuľka 3 Meritórne položky hodnotiaceho formulára zostupne podľa priemerného hrubého skóre a smerodajná odchýlka pre všetky tri posudzované šlabikáre

Znenie položky hodnotiaceho formulára	Priemer	St.dev.
Je podľa Vás veľkosť písma primeraná spôsobilostiam žiaka?	1,77	,511
Je podľa Vás typ písma primeraný spôsobilostiam žiaka?	1,74	,509
Je podľa Vás druh písma primeraný spôsobilostiam žiaka?	1,68	,606
Ponúknuté texty alebo ilustrácie v šlabikári nepropagujú nežiaduce javy.	1,65	,598
Žiadne zobrazenia písmen nepovažujem za samoúčelné.	1,64	,638
Ilustrácie pomáhajú žiakovi v učení sa.	1,54	,630
Šlabikár plne pokrýva výkonový štandard SJL podľa aktuálneho ŠVP.	1,52	,645
Pomocou ponúknutých obrázkov sa žiaci učia vyvodzovať novú hlásku ...	1,50	,782
Šlabikár poskytuje v prípravnom období dostatok podnetov ...	1,46	,706
‘Chlapčenský svet’ má v šlabikári rovnaké zastúpenie ako ‘dievčenský’.	1,42	,698
Nácvik komunikácie v prípravnom období môže zvládnuť každý žiak.	1,39	,838
Šlabikár vhodne prezentuje základy spoločenského správania.	1,38	,821
Ponúkané informácie sú obsahovo a formálne veku primerané.	1,38	,862
Obrázky a slová v šlabikári rozširujú základ poznania žiaka.	1,36	,719
Všetci žiaci sa v šlabikári pohodovo orientujú.	1,35	,889
Formát učebnice je pre žiaka dostatočne komfortný.	1,33	,876
Pojem písmeno je v šlabikári vhodne zavedený.	1,32	,890
Šlabikár dostatočne overuje schopnosť žiakov rozlišovať tvary.	1,29	,856
Maskot šlabikára (Mimo,Kuko, Šaško, Hups) je pre žiakov prospešný.	1,28	1,034
Šlabikár vhodne prezentuje všetky tvary nového písmena.	1,27	1,089
Šlabikár veku primerane pripravuje žiaka na chápanie gramatických javov.	1,27	,832
Mestské prostredie je prezentované v rovnakom rozsahu ako vidiecke.	1,25	,802
Príbeh, dej, oznam v texte žiaci chápu.	1,23	,857
Priestor na zvukové rozlišovanie hlások v slove je postačujúci.	1,12	,907
Pojem slabika je v šlabikári vhodne zavedený.	1,11	1,068
Texty v šlabikári priťahujú pozornosť žiakov svojim príbehom.	1,09	,936
Šlabikár vytvára príležitosti aj na samostatnú činnosť žiaka.	1,02	1,029
Šlabikár ponúka úlohy rôznorodej náročnosti.	,99	1,052
Pojem veta je v šlabikári vhodne zavedený.	,94	1,154
Témy a úlohy v šlabikári nadväzujú na učivo iných predmetov.	,87	1,035
Príkladov na spájanie slabík do slov je dostatočné množstvo.	,76	1,187
Šlabikár obsahuje spätnoväzbové prvky.	,70	1,180
Po prebratí nového učiva je v šlabikári dostatok cvičení na zopakovanie.	,68	1,173
Šlabikár je prostriedkom na upevnenie nadobudnutých poznatkov	,49	1,246

Najmenej pozitívne postoje zaznamenali položky 27 a 25 posledných riadkov Tab. 3. Na obrázku (Obr. 5) uvádzame príklad dvoch položiek hodnotiaceho formulára (HF) s najnižšou mierou súhlasu v členení podľa typu šlabikára.

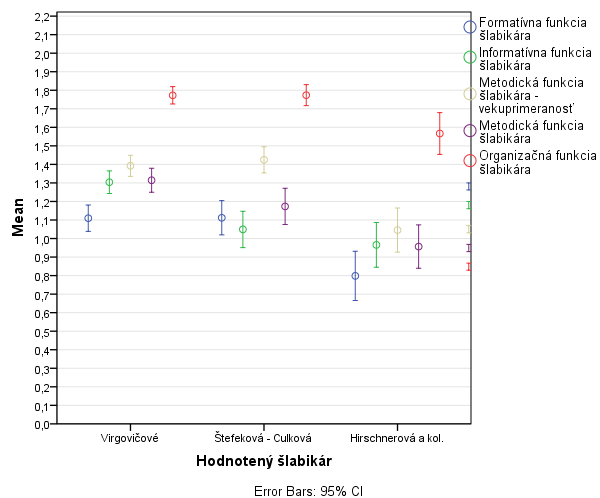

Obr. 5 Frekvencia postojov v položkách 27 a 25 v percentách

Podrobnejšie analýzy všetkých položiek sa zakladali na Kruskal-Wallis teste štatistickej významnosti rozdielov v priemernej spokojnosti medzi hodnotiteľmi podľa typu šlabikára. Uvádzame (Tab. 4) len tie položky, ktoré zaznamenali obojstrannú asymptotickú signifikanciu $p = 0,000$.

Tabuľka 4 Položky HF so štatisticky významnými rozdielmi spokojnosti hodnotiteľov podľa autorských kolektívov

Znenie položky	Funkcia učebnice
Všetci žiaci sa v šlabikári pohotovo orientujú.	Organizačná funkcia
Šlabikár vytvára príležitosti aj na samostatnú činnosť žiaka	
Šlabikár prezentuje všetky tvary nového písma.	Informačná funkcia
Pomocou ponúknutých obrázkov sa žiaci učia vyvodzovať novú hlásku	
Pojem slabika je v šlabikári zavedený.	
Pojem veta je v šlabikári zavedený.	Metodická funkcia
Obrázky a slová v šlabikári rozširujú základ poznania žiaka.	
Šlabikár veku primerane pripravuje žiaka na chápanie gramatických javov.	
Príkladov na spájanie slabík do slov je dostatočné množstvo.	
Príbeh, dej, oznam v texte žiaci chápu.	Formatívna funkcia
Ponúkané informácie sú obsahovo a formálne veku primerané.	
Šlabikár obsahuje spätnoväzbové prvky.	
Ponúknuté texty alebo ilustrácie v šlabikári nepropagujú nežiaduce javy.	
Šlabikár vhodne prezentuje základy spoločenského správania.	

Obr. 6 Rozdiely podľa typu, konfidénčné intervaly priemernej spokojnosti s funkciami šlabikára

Neparametrickým testom (Multiple Comparisons Bonferroni) boli analyzované aj rozdiely v priemernej spokojnosti medzi skupinami podľa anonymity hodnotiteľov a podľa typu šlabikára (Tab. 5).

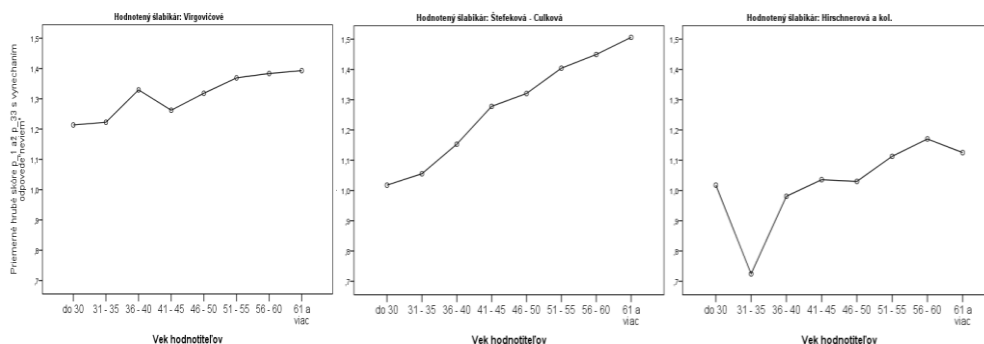
Tabuľka 5 Štatistická významnosť rozdielov celkového priemerného hrubého skóre podľa anonymity

Hodnotený šlabikár	Hodnotitelia	Sig.	
Virgovičové	anonym	meno, priezvisko	0,027
		meno, priezvisko, e-mail	1,000
Štefeková - Culková	anonym	meno, priezvisko	0,001
		meno, priezvisko, e-mail	0,009
Hirschnerová a kol.	anonym	meno, priezvisko	0,154
		meno, priezvisko, e-mail	0,853

Charakter výberového súboru približuje rozdielnosť v postojoch podľa rôznych identifikačných, resp. triediacich znakov (Tab. 6).

Tabuľka 6 Štatistická významnosť rozdielov priemernej spokojnosti s funkciami šlabikárov (latentné premenné) podľa triediacich znakov štatistického výberu, (len pre Asymp. Sig. (2-tailed) menšiu ako 0,05)

	Organizačná funkcia	Informačná funkcia	Primeranosť veku	Metodická funkcia	Formatívna funkcia
Pohl	-	-	-	-	-
Vek	0,000	0,015	0,036	0,000	0,002
Aprobovanosť	-	-	-	0,008	-
Skúsenosti	0,043	0,004	0,029	0,001	-
Kraj	-	-	-	-	-
Zriaďovateľ	-	-	-	-	-
Typ sídla	-	-	0,002	-	-

Obr. 7 Priemerné hrubé skóre meritórnych položiek podľa veku a autorských kolektívov

Diskusia

Z toho, aké máme zloženie hodnotiteľov, môžeme predpokladať, že sme získali hodnotenie expertné a dostatočne reprezentatívne.

V celkovom hodnotení vo všetkých troch šlabikároch vysoké priemerné hodnoty súhlasu a zhody názorov zaznamenali položky 31c, 31b, 31a, 13, 7, 17, 30, podľa čoho možno usúdiť, že vo všetkých troch šlabikároch si hodnotitelia myslia, že:

- Ergonomické vlastnosti textov sú primerané spôsobilostiam žiakov (94-100%).
- Ponúknuté texty alebo ilustrácie v šlabikároch (celkovo) nepropagujú nežiaduce javy. Ak sú v šlabikároch uvedené, tak len v zmysle kontrastu so žiaducim stavom (napr. neporiadok v triede) a učiteľovi tak dávajú priestor na výchovné pôsobenie (81 – 99 %).

- Žiadne zobrazenia písmen učiteľa nepovažujú za samoučelné a využívajú so žiakmi všetky ponúknuté nápovedné cvičenia na vyvodenie nového písmena (96 – 98 %).
- Ilustrácie pomáhajú žiakovi v učení sa. Ilustrácia žiakov neodvádza od zamýšľanej úlohy, ako napríklad fonetickej úlohy, alebo doplnenie slova v obrázkovom texte a podobne, naopak – vhodne motivuje a usmerňuje (94 – 98 %).
- Šlabikáre plne pokrývajú výkonový štandard SJL podľa ŠVP, spoľahlivo vedú učiteľa k napĺňaniu obsahových a výkonových štandardov vzdelávania podľa ŠVP (96 – 99 %).

Priemerne najmenšiu mieru súhlasu prejavili hodnotitelia v položkách 27, 25, 22 a 19, kde zároveň vyjadrili aj najmenšiu zhodu názorov:

- 7 % respondentov rozhodne nesúhlasí, že šlabikáre sú dostatočným prostriedkom na upevnenie nadobudnutých poznatkov a schopností, naopak, 19 % rozhodne súhlasí, že šlabikáre sú dostatočným prostriedkom na upevnenie nadobudnutých poznatkov a schopností, a nevyžadujú okrem pracovných zošitov ďalšie didaktické pomôcky.
- 4 % rozhodne nesúhlasia, že po prebratí nového učiva je v šlabikároch dostatok cvičení na zopakovanie, avšak 24 % má opačný názor.
- 4 % rozhodne nesúhlasia, že šlabikáre obsahujú spätnoväzbové prvky a žiak má príležitosť vyhodnotiť sa, koľko toho už zvládol. Opak si myslí 25 % hodnotiteľov.
- 3 % rozhodne nesúhlasia, že príkladov na spájanie slabík do slov je dostatočné množstvo. Naopak, rozhodne súhlasí 29 %.

Vo všetkých hodnoteniach sa vyskytlo podstatne menej rozhodných a čiastočných nesúhlasov ako rozhodných a čiastočných súhlasov. To platí aj pre výroky 27, 25, 22, 19 s najmenšou mierou súhlasu. Z uvedeného vyplýva, že všetky tri šlabikáre učiteľky a učiteľa hodnotia prevažne pozitívne.

Spokojnosť hodnotiteľov so šlabikárom autorských kolektívov Virgovičových (VV) verzus Štefekovej, Culkovej (ŠC) je porovnateľná. Hodnotenie šlabikára autorského kolektívu Hirschnerová a kol. (Hi) je signifikantne menej pozitívne ako predchádzajúce dva šlabikáre. Hodnotitelia Hi častejšie ako VV a ŠC kritizujú nedostatočný priestor na zvukové rozlíšenie hlások v prípravnom období, zavedenie a precvičenie slabiky a vety, nedostatočnú diferencovanosť úloh podľa náročnosti a nedostatočnú primeranosť veku v niektorých textoch. Časť hodnotiteľov Hi (9 – 18 %) je nespokojná so spoločenskou korektnosťou šlabikára. V porovnaní s VV a ŠC hodnotitelia Hi sú štatisticky významne menej spokojní s prezentáciou zásad spoločenského správania, resp. výskytom, či propagáciou nežiaducich javov. Signifikantne pozitívnejšie ako VV a ŠC hodnotitelia Hi oceňujú ilustrácie na vyvodenie novej hlásky.

Učiteľky a učitelia v roli hodnotiteľov mali možnosť dobrovoľne uviesť svoje meno. Najviac to využili hodnotitelia šlabikára VV (46 %) a najmenej hodnotitelia ŠC (17 %), kde pozorujeme aj najväčší rozdiel v anonymnom a neanonymnom hodnotení, keď až v šiestich položkách neanonymní hodnotitelia šlabikára ŠC hodnotili štatisticky významne pozitívnejšie. Medzi hodnotiteľmi šlabikára Hi niet z tohto pohľadu rozdiel (Tab. 5).

Štatisticky boli analyzované rozdiely v postojoch medzi skupinami hodnotiteľov (Tab. 6) podľa pohlavia, veku, odbornosti (aprobácie učiteľa), podľa toho, ako dlho pracuje učiteľ s hodnotenou učebnicou a kolikoročné skúsenosti má s inými učebnicami, ďalej podľa kraja, zriaďovateľa školy, a podľa typu sídla školy (mesto / vidiek).

Rozdiely v hodnotení šlabikára a čítanky medzi vekovými kategóriami sú štatisticky významné. Môžeme predpokladať, že starší učitelia sú vo svojich hodnoteniach mierne pozitívnejší ako mladší.

Taktiež zaznamenávame štatisticky významné rozdiely v spokojnosti medzi skupinami hodnotiteľov podľa skúseností so šlabikármi. Dá sa predpokladať, že učitelia, ktorí pracujú so šlabikárom tri a viac rokov sú spokojnejší, ako učitelia, ktorí s ním pracujú prvý rok.

Oslovila som všetky tri autorské kolektívy a predstavila im výsledky výskumnej sondy. Pripomienky a návrhy hodnotiteľov v otvorených položkách vidia autori ako veľmi inšpirujúce. Na požiadavku posilniť formatívnu (sebvzdelávaciu a fixačnú) funkciu šlabikárov reflektovali upozornením na doplnkové didaktické pomôcky a na preštudovanie metodického príručky, aby učitelia vedeli efektívnejšie využívať obsah šlabikára. Názory autorov budú učiteľom odovzdané v podrobnej Správe HKUU pre učiteľov. Ďalšie správy z výskumnej sondy smerujú vydavateľstvám a ministerstvu školstva.

Záver

Z našej výskumnej sondy vyplýva, že všetky tri šlabikáre majú svojich prívržencov. Šlabikár autoriek L. a Z. Virgovičových sa zakladá na analyticko-syntetickej metóde. Má ambíciu viesť žiakov pozvoľna a znížiť stres z neúspechu na minimum. Podľa učiteľov prihliada k tradíciám a všeobecným, dlhodobo uznávaným postupom a hodnotám. Princíp primeranosti a postupnosti Komenského sa usiluje naplniť aj tým, že najskôr preberie všetky samohlásky, až potom sa venuje ďalším, kognitívne zložitejším etapám nácviku čítania a písania. V našich školách sa často používajú aj staršie vydania, preto mnohé pripomienky hodnotiteľov už neboli aktuálne.

V súzvuku s Kollárovou možno konštatovať: „Šlabikár K. Štefekovej a R. Culkovej prináša principiálnu zmenu postupu pri vyučovaní počiatočného čítania a písania“ (Kollárová, D., 2012, s. 2). Cieľom autoriek je dosiahnuť skoré osvojenie si čítania. Ich koncept sa zakladá na dobrom zvládnutí slabikovania, ktoré pozvoľna prechádza do plynulého čítania. Písanie nie je

s čítaním nutne synchronizované. Učitelia, ktorí si metodickú príručku nepreštudujú, majú v dôsledku nepochopenia koncepcie šlabikára problém vo vyučovaní. Ako uvádza K. Štefeková: „Je veľmi náročné učiť z nášho šlabikára a zároveň používať klasické metódy. To je najčastejší zdroj nespokojnosti.“ Hupsov šlabikár Lipka autorského kolektívu Z. Hirschnerovej usiluje o modernosť, ktorá je však učiteľmi hodnotená protikladne. Hodnotenie spokojnosti učiteľov s kvalitou tohto šlabikára môže preto ľahko sklznúť do zvažovania charakteru hodnotiteľov a ich priorit. Výskumná sonda ale ukázala, že svoje miesto medzi učiteľmi šlabikár Hi má, rovnako aj rezervy na zlepšovanie.

Zvlášť horúce výmeny názorov ohľadne výberových konaní na učebnice v gescii ministerstva školstva sa v súčasnosti začali objavovať opäť. V súvislosti s tým registrujeme zvýšenú požiadavku škôl na kvalitné, dostupné učebnice, na zvýšenie transparentnosti posudzovania ich kvality a uvoľnenia trhu s didaktickými pomôckami.

Dopyt po možnosti výberu z viacerých titulov súčasní učitelia vnímajú ambivalentne. Niektorí sa prihovárajú za uvoľnenie trhu s didaktickými pomôckami, ale niektorí varujú pred bezbrehým uvoľnením trhu, čo môže priniesť uplatňovanie komerčných záujmov namiesto záujmu o kvalitné vzdelávanie. Ďalší uvádzajú, že výber z troch titulov s pochybnou kvalitou je pre nich to isté ako terajšia situácia bez výberu, keď im niektorá ponúkaná učebnica nevyhovuje. Dožadujú sa dôkladnejšej prípravy učebnice založenej na analýzách aktuálnych potrieb edukačnej praxe a nedostatkov práve používanej učebnice.

Ambíciou projektu HKUU je založenie tradície hodnotenia kvality učebnice učiteľmi podľa predstavenej metodológie, prinášajúcej porovnanie troch titulov učebnice pre daný predmet a ročník, ktoré schvaľovacie konanie MŠVVaŠ uviedlo školám do používania.

Literatúra:

- DIDAKTIS. 2011. *Názor učiteľov ZŠ a SŠ na súčasný stav v oblasti učebníc*. Dostupné na: www.noveskolstvo.sk/upload/prezentacie/Didaktis_prieskum_ucebnice.ppt.
- GAVORA, P. 2008. Model činnosti žiaka pre učenie sa z učebnice. In Knecht, P.-Janík, T. a kol. *Učebnice z pohľadu pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. s. 121–135.
- GAVORA, P. 1992. *Žiak a text*. Bratislava: SPN. 127s.
- HREHOVČÍK, T. 1989. *K metodologickým otázkam hodnotenia učebníc*. Prešov: FiF UPJŠ. Dostupné na <http://www.google.com.ph/>
- KLAPKO, D. 2006. Evaluace učebnic jako cesta k optimalizaci výchovně-vzdělávacího procesu. In Maňák, J.-Klapko, D. (eds.) *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido. s.45 - 51.
- KOLLÁROVÁ, D. 2012. Vnímanie šlabikára a písanej reči žiakmi 1. ročníka základnej školy. In *Jazyk – literatúra – komunikace*, roč. 1, č. 1., 9s. Dostupné na:

<http://www.jazykliteratura-komunikace.cz/index.php/cislo-1-2012/category/1-studie>

- MAŇÁK, J. 2007. Učebnice jako kurikulární projekt. In Maňák, J.-Knecht, P.(eds.) *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido. s.24-30.
- MIKK, J. 2000. *Textbook: Research and Writing*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 426 p.
- NOGOVÁ, M. - BÁLINT, L. 2006. Systém kritérií na hodnotenie kvality učebnic. In *Pedagogická revue*, roč. 58, č. 4. s.336-350.
- PRŮCHA, J. 1998. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido. 148 s.
- STAUDKOVÁ, J. 2007. Jak by měla vypadat moderní učebnice z pohledu vydavatele? In Maňák, J.- Knecht, P.(eds.) *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido. s. 48-53.
- ŠŠI. 2013. *Správa o využívání učebnic v základných školách v SR v školskom roku 2012/2013*. Dostupné na internete: <https://www.ssiba.sk/>
- ŠPÚ 2011. *Štátny vzdelávací program. Slovenský jazyk a literatúra. Príloha ISCED 1*. Dostupné na: <http://www.statpedu.sk/>
- TUREK, I. 2014. *Didaktika*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o. edícia ŠKOLA. 618 s.
- VALÁŠKOVÁ, M. 2014. Šlabikáre na Slovensku – komparatívna analýza. In *Jazyk–literatúra – komunikace*, roč. 3, č. 2. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury. s.58-67.
- ZUJEV, D. D. 1986. *Ako tvoriť učebnice*. Bratislava: SPN. 296 s.

Analyzované učebnice

- VIRGOVIČOVÁ, L. , VIRGOVIČOVÁ, Z. *Šlabikár pre 1. ročník základných škôl*, 1. a 2.časť., Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana.
- ŠTEFEKOVÁ, K., CULKOVÁ, R. *Šlabikár pre 1. ročník základných škôl*, 1. a 2.časť. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana.
- HIRSCHNEROVÁ, Z., MUNTÁGOVÁ, L., NEMČÍKOVÁ, M., FUTOVÁ, G. *Hupsov šlabikár*, 1. a 2.časť. Bratislava: AITEC.

Zuzana Juščáková, výskumná a vývojová pracovníčka Štátneho pedagogického ústavu. Od roku 2010 (aj na pôde Národného ústavu certifikovaných meraní vo vzdelávaní) sa zaoberá výskumom indikátorov kvality vzdelávania a s tým spojenou psychometriou a štatistikou. V prieskume Hodnotenie kvality učebnic učiteľmi spolupracuje s Pedagogickou fakultou Univerzity J .A. Komenského v Bratislave a Pedagogickou fakultou Univerzity M. Bela v Banskej Bystrici.

Mgr. Zuzana Juščáková, PhD.
Štátny pedagogický ústav
Pluhová 8
830 00 Bratislava
zuzana.juscakova@statpedu.sk